

2024
Mart

Turizm Alanında Araştırmalar ve **DEĞERLENDİRMELER**

EDİTÖRLER

Prof. Dr. İhsan BULUT

İmtiyaz Sahibi • Yaşar Hız
Genel Yayın Yönetmeni • Eda Altunel
Yayına Hazırlayan • Gece Kitaplığı
Editörler • Prof. Dr. İhsan BULUT

Birinci Basım • Mart 2024 / ANKARA

ISBN • 978-625-425-568-7

© copyright
Bu kitabın yayın hakkı Gece Kitaplığı'na aittir.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan
hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Gece Kitaplığı
Adres: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak Ümit Apt
No: 22/A Çankaya/ANKARA Tel: 0312 384 80 40

www.gecekitapligi.com
gecekitapligi@gmail.com

Baskı & Cilt
Bizim Buro
Sertifika No: 42488

Turizm Alanında Araştırmalar ve Değerlendirmeler

Mart 2024

Editörler:
Prof. Dr. İhsan BULUT

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1

GEÇMİŞİN BÜYÜSÜ: TURİZMDE RETRO PAZARLAMA

Saide Nur YAVUZ1

BÖLÜM 2

TURİZMİN EKONOMİK ETKİLERİ

Serdar CEYLAN, İhsan BULUT21

BÖLÜM 3

KONAKLAMA SEKTÖRÜNDE ENDÜSTRİ 4.0 TEKNOLOJİLERİ

Yonca ŞİMŞEK47

BÖLÜM 4

TURİZMDE GERİLLA PAZARLAMA

Sefa Samet DEMİRAL.....63

BÖLÜM 2

TURİZMİN EKONOMİK ETKİLERİ

Serdar CEYLAN¹

İhsan BULUT²

1 Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Bölümü.
serdar_ceylan_51@hotmail.com ORCID: 0000-0002-9599-5586

2 Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Antalya. ihsanbulut@akdeniz.edu.tr ORCID: 0000-0002-4873-3479

GİRİŞ

Endüstriyel Devrim ile birlikte tüm ekonomik sektörler uluslararası ticarete konu olmuş; ticari bir üretime geçilmiş ve bu dönemde sektörler giderek küreselleşmeye başlamıştır. Son yüzyıllarda tarım, hayvancılık, ormancılık, balıkçılık ve madencilik gibi primer ekonomik faaliyetlerde kapitalist şirketlerin üretim ve kontrolü elinde tuttuğu bir sürece girilmiştir. Dünyada endüstri sektörünün gelişimi dışında, artan hizmet üretimin giderek çeşitlenmesi ve hizmet üretiminde uzmanlaşmaya gidilmesi, dünya ve ulus ekonomilerini yeniden şekillendirmiştir. Tarım, hayvancılık, ormancılık, balıkçılık ve madencilik gibi sektörlerde makineleşme düzeyinin artması nedeniyle daha az insan işgücüne ihtiyaç duyulmaya başlanmış; endüstri sektöründe ise robotlaşma ve bilgisayar destekli otomotizasyon üretimlerine geçilmesi insan işgücünün (emek) yoğun kullanımını azaltmış, teknolojiye dayalı bilgi yoğun üretimi öne çıkarmıştır.

Günümüzde, primer ekonomik faaliyetlerde ve endüstride daha az işgücü kullanılarak bilgisayar destekli makineler ile yoğun ve hızlı bir üretim dönemine geçilmiştir. Geleneksel tarım toplumlarında insan ve hayvan gücüne dayalı üretim ile modern endüstri toplumlarında insan ve makine gücüne dayalı üretim, yoğun istihdam gerektiren alanlar olmuştur. Ancak 20. yüzyılın sonlarına doğru post-endüstriyel (bilgi) toplumlarda hizmetler sektörü, vasıflı ve yarı-vasıflı iş gücüne daha hızlı ve daha fazla istihdam alanı oluşturmuştur. Dünyada; eğitim, sağlık, ticaret, ulaşım, finans, güvenlik, sigortacılık, muhasebe ve turizm gibi hizmet sektörlerinde yoğun bir vasıflı işgücü artışının ve istihdamının olduğu görülmektedir. Nitekim gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin çalışan aktif (faal) nüfusunun sektörel dağılımına bakıldığında hizmetler sektöründeki istihdamın, primer ve sekonder faaliyetlere (sanayi sektörüne) göre oldukça fazla olduğu görülmektedir.

Turizmin mal ve hizmet üreten, emek-yoğun bir faaliyeti içeren bir sektör olduğu düşünüldüğünde, turizmde her geçen gün insan işgücüne duyulan ihtiyaç artmakta ve buna paralel olarak insanların turizm sektöründe istihdam edilme oranı da hızla yükselmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin makroekonomik göstergelerinde iyileşme ve ekonomik büyümelerinde bir artış görülse de bu büyümenin ülke nüfusuna hızlı istihdam olarak yansımadağı görülebilmektedir. Bu bakımdan gelişmekte olan ülkelerde turizm sektörü; gerek kıyı alanlarında, gerek kentlerde, gerekse kırsal alanlarda kadın ve genç nüfusun hızlı bir şekilde istihdam edilmesine ve bölgesel işsizliğin azalmasına önemli katkılar sunmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler, cari açıklarını kapatabilmek ve ülke döviz rezervlerini artırabilmek için turizm sektörünü kurtarıcı ve iyileştirici (rahatlatıcı) bir kaynak olarak görmektedirler. Dünya ticaretinin ve dünya enerjisi

ithalatının (petrol, doğalgaz) dolar ve Euro üzerinden gerçekleştirilmesinin yanında, ulusal para birimlerinin küresel piyasada değer kaybetmesi, ülke-
de dvız rezervlerinin önemini her geçen gün artırmaktadır. Dünya eko-
nomisinin küreselleşmeyle birlikte bütünleşmesi ve lkelerin birbirlerine
olan bağımlılıklarının artması, dünya ortak pazarlarının kurulması, dövizin
nemini daha da önemli kılmaktadır.

Günümüzün post-endüstriyel döneminde hizmet ekonomisinin ulusal
ekonomi içerisindeki payı artarak büyümüş, ülke ihracatında hizmet eko-
nomisinin payı giderek artmıştır. Günümüz post-endüstriyel (postmodern)
tüketim toplumlarında kapitalist ekonomik sistem, daha fazla üretim ve
daha fazla tüketim üzerine kurulmuştur. Mal ve hizmetlerin hızlı reti-
mi kadar bunların hızlı bir tüketimi de gerekmektedir. Bu anlamda turis-
tin havayolu ulaşımını kullanması ve otelde konaklaması dışında gittiği
destinasyonda birçok mal ve hizmeti talep ederek harcama yapması (mal
ve hizmeti tüketmesi) söz konusu olmaktadır. Örneğin yemek yemek için
restorana gitmekte, eğlenmek için bar, disko, gazino, gece kulübü, sine-
ma, eğlence parkı, müze, sanat galerileri ve konser alanlarına gitme mo-
tivasyonları göstermektedir. Turist; alışveriş mağazaları, hediyeelik eşya ve
takı mağazalarından alışveriş yaparak işletmecilere önemli miktarda döviz
bırakmaktadır. Ayrıca turistler; tekne turu, yat turu, balon turu, yamaç pa-
raşt, denize dalış sporları, trekking, tırmanma, kamp, kayak, su sporları
gibi farklı aktiviteler için çeşitli tur ve organizasyonlara katılmakta ve tu-
rizm acentesi ve yereldeki bu organizasyonları yapan yerel işletmecilerin
nemli miktarda bir gelir elde etmesini sağlamaktadır. Turistin, sağlık tu-
rizmi ve termal turizm gibi turizm alanlarından hizmet alabilmek için de
nemli bir döviz harcadığı grlmektedir.

İktisat, işletme, turizm gibi birçok disiplin turizmin ekonomi ile ilişkisi
incelemektedir. Coğrafya bilimi, beşeri coğrafyanın bir alt dalı olan turizm
coğrafyası içerisinde turizm konusunu ele aldığı gibi, ekonomik coğrafya
(hizmet sektörleri) içerisinde de turizmin ekonomik etkileri üzerinde dura-
bilmektedir. Turist alan ülke ekonomilerinin turizmden olumlu yönde et-
kilenmeleri, turizm kabul eden bölgelerin ekonomik bakımdan gelişmesi,
yerel, bölgesel ve ulusal anlamda turizmin olumlu etkileri, bölgesel kalkın-
ma ve bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılmasında turizm sektörünün et-
kisi ekonomik coğrafya ve turizm coğrafyası içerisinde tartışabilmektedir.
Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, turizm sektörünün ülke ekonomileri
zerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerinin anlamaktır. Çalışmada turizmin
ekonomik etkileri alt başlıklar altında tartışılmıştır. Araştırma soruları şu
şekildedir: Turizm sektörü ile ekonomi arasında nasıl bir ilişki vardır? Tu-
rizm sektörü ülke ekonomilerine olan etkisi nelerdir? Turizm sektörünün
yerel ve bölgesel kalkınmaya etkisi nelerdir? Türkiye'nin turizm gelirleri
ve ziyaretçi sayısı yıllara göre nasıl bir değişim göstermiştir?

TURİZM

Turizm sektörü, İkinci Dünya Savaşı'ndan günümüze dünya genelinde en hızlı ve en düzenli büyüme gösteren sektör olarak bilinmektedir (Selçuk, 2022: 87). Turizmin küresel bir boyut kazanmasında ulaşım sektörlerindeki hızlı gelişmelerin önemli bir rolü olmuştur. Dünyada ulaşımın gelişmesi, uluslararası turizmin gelişmesine katkı sağlamıştır (Zaman ve Doğanay, 2013: 18). Turizm, 1980'lerden günümüze küreselleşmiş ve ekonomik bir olgu haline gelmiş; turizmin gelişmekte olan ülkeler üzerindeki olumlu ekonomik etkileri, turizmin ekonomik boyutunu ve önemini daha da öne çıkarmıştır (Samırkaş& Bahar, 2013: 4). Günümüzde gelişmekte olan ülkeler, makroekonomik istikrarsızlık, düşük ekonomik büyüme ve işsizlik gibi problemlerinin turizm sektörü aracılığıyla önüne geçmek istemektedir (Sokhanvar vd., 2018). Bu süreçte turizm sektörü, potansiyel büyümenin önemli bir etkeni olarak görülmektedir (Brohman, 1996; Oğuz, 2022: 142).

Turizm, serbest zamanın ve birikimin nasıl kullanılacağına ilişkin ekonomik bir kararla başlamaktadır. Turizm; tüketim, istihdam, dışsatım, kamu gelirleri ve yatırım gibi ekonomik yönleri bulunan sosyo-ekonomik bir olaydır. Turizm, makro ölçekte ulus devletlerinin ödemeler dengesi üzerinde olumlu etkileri olan ve bu anlamda görünmeyen bir dışsatım kalemi olarak nitelendirilen bir sektördür. Turizm, mikro ölçekte ülkede perakende fiyatlarla yapılan mal ve hizmetlerin dışsatımı olarak da kabul edilmektedir. Bu nedenle toplumsal bir etkinlik olan turizm, en çok ekonomik boyutuyla ele alınan bir sektör olmuştur. Günümüz ulus devletlerine önemli miktarda döviz getiren ve gelir sağlayan turizm, daha çok ekonomi ile ilişkilendirilerek ele alınmıştır. Başka bir deyişle, günümüzde turizm ekonomik bir olgu haline gelmiştir. Turizmin ekonomik yaklaşımla ele alınmasında ve turizmin ekonomik boyutunun ön plana çıkmasındaki temel faktör, modern ulus devletleri üzerindeki olumlu ekonomik etkileridir. Nitekim 1970'lerden sonra ulus devletlerinin karşılaştığı ulusal ve küresel ekonomik krizlerin çözümünde ve bu krizlerden çıkılmasında turizm sektörü olumlu ekonomik etkileri ile adeta bir çıkış kapısı olmuştur (Kozak vd., 2014: 7, 73). Günümüzün gelişmiş ve gelişmekte olan devletleri için turizm, ülkenin ekonomik büyümesinin ve gelişmesinin en önemli kaynağı olarak görülmektedir (Jyawardena& Ramajeessingh, 2003; Bahar & Kozak, 2015: 53). Başka bir ifadeyle, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için turizm sektörü, önemli bir ekonomik faaliyet olarak tanımlanmaktadır (Bahar&Kozak, 2015: 53). Günümüzde turizm, birçok ülke için en fazla döviz getiren sektör, kalkınmanın motoru ve en önemli ihraç kalemidir (Lim, 1997). 20. yüzyılın ortalarında, turizmin ekonomik önemi, potansiyeli ve sahip olduğu gücü anlaşılmıştır. Ancak 1950'lere kadar, turizm sektörünün ekonomik büyüme, kalkınma ve zenginlik için yapılan küresel araştırma-

larda göz ardı edilen bir faktör olduğu görölmektedir. Turizm sektörünün gelişmesi, büyümesi ve hareketliliği, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, gelişmiş Batı ölkelerinde olmuştur. Özellikle 1960'lı yıllardan sonra turizmin ekonomik öneminin fark edilmesi ve turizmin ekonomik etkilerinin anlaşılmasıyla günümüzde en hızlı büyüyen ve gelişen bir sektör olmuştur (Bahar & Kozak, 2015: 53, 61).

Günümüzün en önemli küresel olaylarından birisi turizmdir. Yılda 1,4 milyardan fazla insan; dünyayı tanımak, farklı coğrafyaları gezip görmek, dinlenmek ve eğlenmek için uluslararası turizme katılmaktadır. Bu turistler toplam harcamasının 1,2 trilyon dolardan daha fazla olduğu görölmektedir. Turizm sektöründeki bu hareketlilik ve harcama düzeyi, birçok ölkenin ekonomik problemlerinin giderilmesinde ve ölkelerin ekonomik krizden çıkmasında önemli bir faktör olmakta ve bu durum turizmin önemini günümüzde daha da artırmaktadır. Turistlerin gittikleri ölkede yaptığı harcamalar, ölkelerin ekonomisinde dalga dalga yayılmakta, ölkelerin ekonomisini canlandırmakta ve turizme yönelik ihtiyaçların karşılanması için üretim spesifik bir özellik kazanmaktadır (Selçuk, 2013: 98; 2022: 89). Turizm, bugün dünya ekonomisinin (dünya GSMH'sinin) önemli bir yüzdelik bölümünü oluşturmakta ve dünyada en hızlı büyüyen ve gelişen sektörlerinin başında gelmektedir (Dilber, 2007: 205; Özdemir-Yılmaz & Girgin, 2014: 159). Dünya turizm gelirleri bakımından uluslararası turist sayısı önemli bir husustur. Bu bakımdan Dünya Bankası verilerine göre, uluslararası turizme katılan ziyaretçi sayısı, dünyada her geçen yıl artmaktadır (Tablo 1). 1995 yılında 1 milyarın biraz üzerinde olan bu sayının 2014 yılında 2 milyarın üzerine çıktığı görölmektedir. Ancak 2019 Kovid-19 pandemi salgını ile 2020-2021 döneminde bu sayıda dramatik bir azalış olsa da 2022 yılından itibaren dünya genelinde genel bir toparlanmanın olduğu da görölmektedir.

Tablo 1. *Uluslararası Turizmde Gelen Ziyaretçi Sayısı (milyar)*

Yıl	1995	2000	2005	2010	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Kişi	1.08	1.33	1.5	1.76	2.01	2.07	2.14	2.25	2.34	2.4

Kaynak: The World Bank, 2023.

Uluslararası turizm, pandemi öncesi seviyelere dönme yolunda ilerlemektedir. 2023 yılının ilk çeyreğinde seyahat eden insan sayısı, 2022 yılının aynı dönemine göre, iki katından daha fazla olmuştur. Dünyanın en büyük turizm destinasyon bölgesi olan Avrupa, 2022 yılında 585 milyon yabancı ziyaretçiyi ağırlayarak, pandemi öncesi seviyelerin neredeyse yüzde 80'ine ulaşmış durumdadır. Ortadoğu bölgesi de 2022 yılında yabancı turist sayısında hızlı bir artış yaşamış ve bölgeye gelen ziyaretçi sayısı pandemi öncesi rakamların yüzde 83'üne ulaşmıştır. Uluslararası turist varışları bakımından 2023 yılında, Avrupa ve Ortadoğu'nun pandemi öncesi

seviyelerin yüzde 80 ila yüzde 95'ine ulaşabileceği beklenmektedir. 2022 yılında turizm harcamalarında da güçlü bir toparlanma görülmüş olup, bu durum birçok destinasyonun gelirinde pandemi öncesi seviyelerde toparlanmasına imkân vermiştir. 2023 yılında yapılan uluslararası seyahatler, pandemi öncesi seviyelerinin yüzde 80'ine ulaşmış durumdadır. 2023 yılının ilk üç ayında 235 milyon turist uluslararası seyahate katılmış olup, bu rakam 2022 yılının aynı dönemine göre iki katından fazla artmıştır. Güçlü bir 2023 yılının ardından uluslararası turizm, 2024 yılında salgın öncesi seviyelere dönme yolunda ilerlemektedir. 2023 yılında uluslararası turizm (1,3 milyar varış ile), pandemi öncesi seviyelerin yüzde 88'ine ulaşmıştır. 2024 yılı sonuna kadar; bastırılmış turizm talebinin serbest bırakılması, artan hava ulaşımı ve Asya pazarları ile destinasyonlarda daha güçlü bir toparlanma beklenmektedir. 2024 yılında uluslararası turizmin, Asya'daki toparlanmalara bağlı olarak, pandemi öncesi seviyelere tamamen ulaşması beklenmektedir (UNWTO, 2023a; 2023b; 2024).

Pandemiden önce (2014-2019) seyahat ve turizm; küresel istihdamın yüzde 10,4'ünü ve küresel GSYİH'nin yüzde 10,4'ünü (10 trilyon ABD doları), dünya genelinde oluşturulan 5 yeni işten 1'ini, tüm işlerin yüzde 10,3'ünü (334 milyon) oluşturuyordu. Bu arada, uluslararası seyahat harcaması 2019 yılında 1,9 trilyon ABD dolarına ulaşmıştır. Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi'nin (WTTC) araştırmasına göre, 2022'de seyahat ve turizm sektörü küresel GSYİH'e yüzde 7,6 katkıda bulunmuştur. Ancak bu rakam bir önceki yıllara göre yüzde 22'lik bir artış olsa da pandemi öncesi seviyelerin yüzde 23 altında olduğunu belirtmek gerekir. 2022'de seyahat ve turizm sektöründe 22 milyon yeni iş ortaya çıkmıştır. Yurt içi seyahat harcamaları 2022'de yüzde 20,4 artmıştır. Uluslararası ziyaretçi harcamaları 2022'de yüzde 81,9'luk bir artış göstermiştir; ancak bu rakamlar pandemi öncesi rakamların yüzde 40,4 gerisinde kalmaktadır (WTTC, 2024). Uluslararası turizm gelirlerinin 2023 yılında 1,4 trilyon ABD doları olacağı öngörülmektedir. Bu gelir, 2019 yılı turizm gelirinin (1,5 trilyon ABD doları) neredeyse yüzde 93'üdür (UNWTO, 2024).

Son veriler gösteriyor ki turizmin uluslararasılaşması, turistin gittiği ülkeye döviz kazandırmasına neden olmakta ve turizm kabul eden tüm ülkeleri etkilemektedir. Dolayısıyla turizm, bu ülkeleri ilgilendiren önemli sektörlerden birisi olmaktadır. Turizm sektörü, özellikle turizm potansiyeline ve turizm altyapısına sahip gelişmekte olan ülkelerde ödemeler dengesine, iç ve dış borç yükünün hafiflemesine, gelir düzeyine, istihdama ve halkın refah seviyesinin artmasına önemli ölçüde katkılar sağlamaktadır (Marcouiller vd., 2004). Turizm, gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri üzerindeki etkisi daha fazla olmaktadır. Ekonomik gelişme ve kalkınma üzerinde doğrudan ilişkisi olan turizm, ekonomik ihraç kalemi çeşitli olmayan (ekonomisi tek bir sektöre bağlı olan) ülke ekonomileri için

önemli bir gelir kaynağı olmaktadır. Bu tür ölkelerde turizmin gelişmesiyle birlikte; ölkenin döviz sıkıntısı azalmakta, dış ticaret dengesi düzelmekte, ölkede istihdam hızla artmakta ve ölkede içi firmaların rekabet gücü ve verimliliği artmaktadır. Ayrıca ölkenin ulusal geliri artmakta ve ölkenin ekonomik büyümesi olumlu yönde ilerlemektedir (Bahar & Kozak, 2015: 54). Turizmin dünya genelindeki gelişmesi ve dinamik gücü, ölkelerin ekonomik yapılarını turizme yönelik olarak düzenlemelerine neden olmaktadır. Önceki dönemlerde mal üreten (sanayi gibi) sektörlerle dayalı ekonomiler, günümüzde çoğunlukla hizmet ekonomisi ağırlıklı olmaya başlamıştır. Dünya ekonomisi de hizmetlere dayalı bir döneme girmiştir. Geçmiş yüzyıllarda sanayileşme sürecini yaşamış olan günümüzün gelişmiş bir ölkesi olan ABD, bugün hizmetler ekonomisi devrimini yaşamaktadır. Günümüzün hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ölkeleri, ekonomik krizlerden-durgunluktan çıkmak ve ekonomik problemleri çözmek için öncelikli olarak turizm sektörünü canlandırmaya ve geliştirmeye yönelmektedir. Günümüzde yaşanan küreselleşme ve hızlı ulaştırma ile gelecek dönemlerin egemen sektörünün turizm olacağı da tartışmasız kabul edilmektedir (Selçuk, 2022: 85-87).

TURİZMİN EKONOMİK ETKİLERİ

Turizmin oluşturduğu ekonomik etkiler makro ve mikro düzeyde ele alınabilir. Makro düzeydeki etkisi, turistik harcamaların ölkede ekonomisinde oluşturduğu parasal değişiklikler ve ölkede ekonomisi içerisinde oluşturduğu etkilerdir. Mikro düzeydeki etkisi ise, ekonomide oluşan (üretim, istihdam gibi) gerçek etkilerdir (Selçuk, 2022: 86). Turizmin ölkede ekonomisi üzerindeki ekonomik etkilerini net bir şekilde ortaya koymak oldukça zordur. Ancak turizmin etkilerinin ölkede ekonomisinin her alanında görülmesi, turizmin ölkede geliştirilmesine ve teşvik edilmesine imkan vermektedir (Özgüç, 2007: 163). Diğer bir ifadeyle, turizmin sayesinde oluşan ekonomik etkinin boyutunu tahmin etmek oldukça güçtür. Turistler, sadece konaklama, yiyecek-içecek veya paket tur gibi ürünleri tüketmekle kalmayıp, gittiği destinasyondaki yerel halkın sattığı çok çeşitli mal ve hizmetleri de tüketmektedir (Selçuk, 2013: 98).

Turizmin ekonomi üzerindeki olumlu etkileri; turizmin ölkede döviz geliri oluşturması, ölkeden ödemeler dengesini düzenlemesi, ölkedeki gelir dağılımını düzenlemesi, ölkeden milli gelirini artırması, ölkede yeni iş olanakları oluşturması ve istihdam artışı olarak belirtilebilir. Ayrıca turizmin çoğaltıcı etkisi, ölkede ekonomisinin büyümesine olan katkısı, küçük ölçekli işletmelerin geliştirilmesi ve yaşam kalitesinin yükseltilmesine (refahın artması) yönelik olumlu etkileri de vardır (Oğuz, 2022: 154). *Turizmin ekonomi üzerindeki olumlu etkileri* şu şekilde de gruplandırılabilir: Turizmin ödemeler dengesine olan olumlu etkisi, ölkede gelirini artırması,

turizmin üstyapı ve altyapısının geliştirilmesine etkisi, turizmin diğer ekonomik sektörlerin üretim artışını sağlaması, turizmin istihdam oluşturu- cu etkisi, turizmin bölgeler arası ekonomik dengesizliklerin azaltılmasına olan etkisidir. Ancak turizmin ülke ekonomisi üzerinde bir takım olumsuz etkileri de söz konusudur. Ülkeler üzerinde *turizmin olumsuz etkileri* şu şekilde sıralanabilir: Dış ülkelere bağımlılık, yabancı işgücü etkisi, bölge- sel enflasyon etkisi ve mevsimlik dalgalanma (Kozak vd., 2014: 74, 83). Turizmin olumsuz etkileri arasında arazi spekülasyonlarının artması, kamu hizmetlerindeki artış, turizm sektörüne aşırı bağımlı halen ekonomi de yer almaktadır (Selçuk, 2022: 87).

Turizm geliri, gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere döviz transferi anlamına gelir. Turizm geliri, bazen ülke veya bölgenin turistik rantını oluşturmaktadır. Turizm sayesinde ülkenin doğal ve kültürel turistik kaynakları, turizm sayesinde değer kazanmakta ve ülkeye bir gelir oluş- turmaktadır (Barutçugil, 1986: 53-54; Çeken, 2019: 130). Turizm sektörü, milli geliri artırarak ve ülkeye döviz girmesini sağlayarak ülkenin dış ti- caret açıkların giderilmesini kolaylaştırmakta ve ödemeler bilançosunun iyileştirilmesini sağlamaktadır. Turizmin bu iyileştirici özelliği, ülke eko- nomisi için onun önemini artırmaktadır. Turizmin işsizlik oranı yüksek olan gelişmekte olan ülkelerde yeni istihdam imkânları oluşturması, ül- keler için turizmin önemsenmesine neden olmaktadır (Yavuz, 2006: 162). Turizm, genellikle ülkelerin ekonomik büyüme gelişmeleri için önemli bir güç kaynağı ve yerel nüfusun ekonomik refahını artırmak için yardımcı bir kaynak olarak görülmektedir (Webster&Ivanov, 2014: 137). 1970'lerden günümüze turizmin ülke ekonomileri üzerindeki etkisi; ihracata etkisi, dö- viz gelirleri sağlaması, ödemeler dengesine katkısı, gayri safi milli hasıla içindeki önemi (Yarcan, 1996: 32), vergi gelirleri ve ek gelir kaynakları ile istihdam sağlamasıdır (Bulut, 2000: 71; Kim vd., 2006: 925; Schubert vd., 2011: 377; Özdemir-Yılmaz ve Girgin, 2014: 159). Turizmin bu ekonomik etkileri, konunun daha iyi anlaşılması için ayrı alt başlıklar altında ele alınarak incelenebilir.

Turizmin Döviz Getirisi: Bir ülkeye yapılan dış turizm harcamaları, ülkenin uluslararası ticarete gereksinim duyduğu döviz elde etmesini sağlamakta ve ülkenin döviz arzını artırmaktadır. Ülkede turizm yoluyla dövizin artması, ülkenin ödemeler bilançosundaki açığı kapatmasında etkin bir rol oynamaktadır. Ülkeye gelen döviz, ulusal para biriminin de değer kazanmasına imkân vermektedir (Selçuk, 2022: 89). Yabancı turist- lerin konaklama ve ulaştırma hizmetlerine yaptıkları ödemeler, eğlence yerlerindeki harcamalar, turistik hediyelik eşya satışları, müze, ören yeri ve milli park giriş ücretleri ülkenin dövizini artırmaktadır. Ayrıca yabancı turistlerin kiraladıkları turizm tesislerinin kira gelirleri, rehberlik hizmeti için yaptıkları ödemeler, ulusal banka ve sigorta firmalarına yapılan öde-

meler ve turistik yatırım amacıyla gelen yabancı sermaye ülkeye döviz girmesine imkân sağlamaktadır (Erdoğan, 1995: 219). Başka bir ifadeyle, yabancı turistlerin konaklama, yeme-içme, eğlence hizmeti ve hediyeelik eşya alımı için yaptığı her türlü turistik harcama  lkenin dış turizm gelirin n oluşmasında ve döviz arzının artmasında etkili olmaktadır ( eken, 2019: 126-128). Turizmdeki tüketime bağlı olarak gerçekleşen harcamaların ekonomiye yansımaları diğer sektörlerden fazla olmakta, görünmeyen ihracat olarak turizm sektörü ekonominin bütün sektörlerini etkilemektedir. Görünmeyen ihracatın yanında, turistlerin gittikleri  lkelerde perakende fiyatlarla yapmış oldukları harcamalar turist kabul eden ülke için ek ihracat kaynağı olması sonucunu doğurmaktadır. Örneğin paket turlar ile gelen turistlerin bu paket turlar için ödenen para dışında yapmış oldukları harcamalar, ek ihracat kaynağıdır (Olalı ve Timur, 1988: 97;  eken, 2019: 128-129).

Turizmin Dış  demeler Dengesine Etkisi: Gelişmekte olan ülkelere başlıca hedefi, ülke dışından gelen gelirleri artırmak,  demeler dengesini sağlamaya çalışmaktır. Gelişmekte olan ülkeler  demeler dengesini sağlamak üzere turizme giderek daha fazla bel bağlamaktadır ( zg  , 2007: 164-165). Turizmin  lke ekonomisindeki rolü, ilk olarak  demeler bilançosundaki yeri ile belirtilmiştir. Uluslararası turizm hareketlerine bağlı olarak ortaya çıkan döviz hareketleri, turist kabul eden  lkenin döviz arzını artırdığı için,  lkenin  demeler dengesini etkilemektedir.  lkede yabancılara yönelik yapılan uluslararası turizm,  lkenin döviz arzını artırmakta ve  demeler dengesi üzerinde olumlu etki yapmaktadır. Bu bakımdan turizm, döviz getirici bir kalem olmaktadır ( eken, 2019: 125). Turizm sektörü,  lkelerin ivedi olarak gereksinim duydukları dövizi dışsatımın aktarılmasına oranla daha kısa sürede, daha az kaynak ve çaba ile yaratma şansına sahip olan bir sektör olarak g r lmektedir. Bu nedenle birçok ülke, turizm sektörünü geliştirerek  demeler dengesi açıklarını kapatmak için ve ekonomik darboğaza düşmemek için büyük çaba harcamaktadır (Unur, 2000). Turizmin birincil etkisi, doğrudan turizm harcamalarıdır. Turizmin ikincil etkisi ise gelir, katma değer, istihdam, devlet gelir ve harcamaları gibi etkililerdir. Turizmin  demeler dengesi üzerindeki ikincil etkilerinin saptanması oldukça zor olduğu için, daha çok turizmin birincil etkileri üzerinde durulmaktadır. Turizmin birincil etkileri, ülke ekonomisinde hızlı bir şekilde ortaya çıkmakta ve bu birincil etkilerin  l lmesi nispeten daha kolay olmaktadır. Nitekim bu etkiler, turistlerin günlük harcamalarından ortaya çıkarılabilir. Bu harcamalar konaklama, alışveriş, eğlence ve ulaştırma gibi alanlar üzerinden belirlenebilmektedir (Mathieson& Wall, 1993: 55; Selçuk, 2013: 98-99).

Turizmin Gelir Yaratıcı Etkisi:Bir ülkeye gelen turist sadece konaklama ve yeme-içme için harcama yapmamakta, aynı zamanda

ulaştırma, eğlence, alışveriş, spor merkezleri, müze, sanat galerileri ve tarihi eserler için de para harcamaktadır. Tüm bu harcamalar ekonomi üzerindeki toplam turizm gelirini oluşturmaktadır (Bahar & Kozak, 2015: 64). Turistik ürün üretimi ve turistlerin harcamaları, kuşkusuz milli gelirin artmasına katkıda bulunmaktadır. Bu mal ve hizmet üretim miktarı ne kadar yüksek olursa, milli gelire sağlayacağı katkı da o derece önemli olmaktadır (Samırkaş & Bahar, 2013: 4).

Uluslararası turizm hareketlerinden dolayı her yıl büyük miktarlardaki gelir, bir ülkeden başka bir ülkeye transfer edilmektedir. Bu gelir transferi, turist kabul eden ülkede milli gelirin artması anlamına gelmektedir. Turistin döviz veya yerli parayla harcama yapması, o ülkedeki otel, restoran, acente, hediyelik eşya ve diğer satış yapan işletmelerin gelirlerini oluşturmaktadır. Yani ilk anda, yabancı turistlerin yaptığı harcama, ülke sakinlerinin geliri haline gelmekte ve bu gelir artışı milli gelire kaydedilmektedir. Daha sonra turistlerin farklı yerlerde yaptığı harcamalar sonucunda ortaya çıkan para akımı, bu paranın başka kişiler tarafından yeniden harcanması sonucunda bütün ekonomiye yayılmaktadır. Turistlerin yaptığı harcama, gittiği ülkenin milli gelirini, çoğaltan veya çarpan adı verilen bir mekanizmaya tabi olarak, kendisinden daha fazla artırmaktadır. Bu süreç, dış turizmin çoğaltıcı olarak adlandırılmaktadır (Çeken, 2019: 131). Turizmden ekonominin hemen hemen bütün sektörleri faydalanmaktadır. Turistlerin yaptıkları harcamalar, turistik işletmeler için doğrudan bir gelir etkisi yaratmakta; turistik işletmelerin yaptıkları harcamalar ise, ekonomi içerisine yeniden girdiğinden turizmin dolaylı gelirlerini oluşturmaktadır (Selçuk, 2013: 99). Başka bir ifadeyle, yerli ve yabancı turistlerin mal ve hizmet satın alımı, ülkenin harcama gelir akımını hızlandırmakta ve ülke ekonomisinde bir dinamizm oluşturmaktadır. Turizmden ekonominin hemen hemen bütün sektörleri faydalanmaktadır. Turistlerin yaptıkları harcamalar, turistik işletmeler için doğrudan (direk, birincil) bir gelir etkisi oluşturmaktadır. İşletmelerin yaptıkları harcamalar, ekonomi içine yeniden girdiğinden dolaylı (endirekt, ikincil) gelirleri oluşturmaktadır. Turistik işletmelerin istihdam ettikleri personele ödediği ücretler ve yaptıkları harcamalar piyasada ek talep oluşturmaktadır. Bu ek talep de üretimin ve istihdamın artırılmasına ve ücretlerin yükselmesi kişisel gelirlerde bir artışa neden olmaktadır. Yani turistik gelirlerin ekonomiye girdikten sonra birden çok el değiştirerek harcanması ülke ekonomisini canlandırmaktadır. Artan turistik talep, ülkedeki yatırımları hızlandırmakta ve turizm arzını artırmaktadır. Ülkede artan turistik tüketim ve turistik yatırım harcamaları, devletin vergi gelirlerini artırmakta; ulusal gelir üzerinde katma değer etkisi oluşturmaktadır (Selçuk, 2022: 89-96). Başka bir ifadeyle, turizmin “çoğaltıcı etkisi” denilen, turizm harcamalarının ekonominin diğer sektörlerini de canlandıracağı ve istihdamı artıracığı varsayımı, birçok çalışmanın

odak noktasını oluşturmaktadır. Konaklama, turistin harcamaları içinde en büyük unsurdur; ancak konaklama tek başına bir ölçüt değildir. Alışveriş de turizm açısından büyük önem taşır. Nitekim bazı ülke ve bölgelerde turizm gelirlerinin en büyük kısmını alışverişten elde edilenler oluşturur (zg, 2007: 163-164). Turizmin lke ekonomisi içindeki yerini tespit etmek için turizm gelirlerinin GSMH içindeki payını incelemek gerekmektedir (Mathieson & Wall, 1982: 63). Örneğin Türkiye’de turizm sektörünün GSMH’ye olumlu katkısı 1983 yılında ıkarılan Turizm Teşvik Tedbirleri ve kalkınmada öncelikli sektörler arasına alınmasıyla sürekli artış gösterdiği grlmektedir (Zengin, 2006). Türkiye’de turizmin GSMH içindeki payı 1980 yılında yüzde 0,6 iken, 2002 yılında yüzde 5,4’e yükselmiş, 2012 yılında ise yüzde 3,7 (zdemir-Yılmaz ve Girgin, 2014: 161-162), 2019 yılında 4,6 (Selçuk, 2022: 97), 2022 yılında yüzde 5,1 olarak hesaplanmıştır (Tablo 4).

Turizmin Devlet Gelirlerine Etkisi: birçok ülke ve bölgeye yönelik turizm talebinin artması sonucunda, turizm sektöründe meydana gelen ge-lişme, devletin gelir kaynaklarının artmasına neden olmaktadır. Devletin turizmden sağladığı başlıca gelirler şu şekilde sıralanabilir: lkeye gelen yabancı turistlerin tükettiği mal ve hizmetlerden alınan dolaylı vergiler, turizm sektöründe kullanılmak üzere ithal edilen mallardan alınan gümrük vergileri, sektörde faaliyet gösteren işletmelerden alınan dolaysız vergiler (gelir vergisi, kurumlar vergisi vb.), yabancı turistlerin faydalandığı kamu hizmetleri üzerinden alınan vergiler. Devletin turizmden sağladığı bu tür gelirlerin miktarı, uygulanan vergi politikasına, uygulamanın etkinlik derecesine ve turizm sektörünü teşvik önlemlerine bağlı olarak fazla veya az olabilmektedir (eken, 2019: 136). Devlet; turistik mal ve hizmet üreten işletmelerden de çeşitli vergiler almaktadır. Devlet; ülkeye gelen turistlerin harcamalarından aldığı vergilerin yanında, ayakbaşı parası, vize uygulanan ülkelerden gelen turistlerden aldığı vize ücretleri, oyun harçları, pasaport harçları, liman vergisi gibi çeşitli gelirler de elde etmektedir (Olalı & Timur, 1988; 141). Devlet ayrıca haberleşme, ulaştırma, temizlik harçları, pul gelirleri ve giriş ücretleri (müze, ren yeri, milli park vb.) gibi turizmden farklı gelirler elde etmektedir (Selçuk, 2013: 100).

Turizmin İstihdama Etkisi: Hizmetler sektörü içerisinde yer alan turizmin emek yoğun bir sektör olması, yarı-vasıflı ve vasıfsız işgücüne ihtiyaı artırmaktadır. Bu tür işgücünün gelişmekte olan lkelerde fazla olması, bu lkelerde turizmin iş olanağı oluşturduğu alanlarda hızlı istihdama neden olmaktadır (zg, 2007: 165). Turizm, emek yoğun sektör olması sebebiyle, istihdam etkileri en yüksek olan sektörlerin başında gelir. Turizm sektöründe çalışanların toplam istihdam içerisindeki payı önemli bir yere sahiptir. Ayrıca turizm kadınların istihdam edilmelerinde önemli bir yere sahiptir. Turizmin oluşturduğu istihdamı, doğrudan ve dolaylı is-

tihtdam olarak ikiye ayırarak incelemek mümkündür. Turizm sektöründe makineleşmeye ve otomasyona gitmek oldukça zor olduğu için, hizmet veren turistik işletmeler emek yoğun işletmeler olmaktadır. Bu durum, turizmde doğrudan istihdam etkisini artırmaktadır. Turistik harcamalar, turistik işletmelerde doğrudan istihdam oluşturmaktadır. Turistik işletmeler diğer sektörlerden girdi kullanmak suretiyle o sektörlerde dolaylı istihdam oluşturmaktadır. Turizm sonucunda gelirleri artan ülke vatandaşlarının bu gelirleri ülke ekonomisi içinde harcamaları sonucu, turistik çarpan etkisiyle, ilave istihdam oluşmaktadır (Selçuk, 2013: 97-101). Ayrıca turistik talep arttıkça turizmin istihdam oluşturma etkisi de buna paralel artmaktadır. Artan turistik talebi karşılamamanın tek yolu turistik yatırımları artırmaktır (Selçuk, 2022: 104). Turizm sektörü gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler için önemli bir istihdam alanı olarak görülmektedir. Özellikle ekonominin durgun olduğu dönemlerde turizm, yeni istihdam alanları oluşturularak işsizlik oranının aşağı çekilmesinde önemli bir araç kabul edilmektedir (Williams & Shaw, 1991: 52; Selçuk, 2013: 101). Konaklama işletmeleri, yiyecek-içecek işletmeleri, turizm aracı kuruluşlar (acente, sigorta şirketleri vb.), hediyelik eşya satış yapan işletmeler, eğlence hizmeti veren işletmeler turizmde doğrudan istihdam oluşturan alanlardır. Tarım, sanayi, inşaat, el sanatları, bankacılık, oto tamirleri, petrol şirketleri, gıda ve giyim mağazaları ve üreticileri turizmin oluşturduğu dolaylı istihdam alanlarıdır (Selçuk, 2022: 105).

Turizmin büyüklüğünü ölçmede, küresel otel zincirlerinin farklı ülkelerdeki şubeleri, otel sayısı, yatak kapasitesi, istihdam ettiği sezonluk ve yıllık kişi sayısı ve toplam gelirin büyüklüğü önemli bir gösterge olmaktadır (Tablo 2).

Tablo 2. Küresel Otel Firmalarının Ekonomik Büyüklüğü (2016-2022)

	Küresel Otel Şirketleri	Menşei	Kaç ülkede	Otel sayısı	Yatak sayısı	İstihdam	Geliri*
1	Marriott International	ABD	110	6080	1.200.000	226.000	17.70
2	Hilton	ABD	103	5000	812.000	163.000	11.66
3	Accor	Fransa	96	4000	821.518	240.000	6.6
4	Wyndham	ABD	153	9000	872.000	40.000	5.6
5	Hyatt Hotels	ABD	54	679		100.000	4.43
6	Jin Jiang	Çin	67	5977	602.000	50.000	2.5
7	Shangri-La	Hong Kong	101	99	40.000	22.000	2.2
8	Meliá Hotels International	İspanya	40	374		40.000	2.1
9	InterContinental Hote Group	İngiltere	100	6028	744.000	28.000	1.7
10	NH Hotel Group	İspanya	40	400	60.000	18.000	1.6

Kaynak: www.turizmguancel.com ve internet araştırmaları *milyar dolar

Turizm sektöru bugün; dünya GSMH'nin yüzde 9,1'ine ve dünya ihracat gelirlerinin yüzde 10'luk kısmına eşittir. Dünya toplam işgücünün yüzde 8,7'sine denk gelen 255 milyondan fazla insan turizm sektöründe istihdam edilmektedir (WTTC, 2011; Bahar & Kozak, 2015: 53). Turizm sezonunda turizm sektöründeki mevsimsel istihdam artmakta, sezon dışında mevsimsel istihdam azalmaktadır. Ayrıca turizm sektöründe istihdam edilen kadın personel sayısı, diğer sektörler için göre daha yüksek olmaktadır. Turizm sektörü; dünya genelinde 200 milyondan fazla insanın çalıştığı toplam işgücünün yüzde 8'ini tek başına oluşturmaktadır. Son otuz yılda sektörün bu hızla gelişimine paralel olarak, turizm sektörü 8,5 milyondan fazla kişiye yeni iş ve istihdam alanı yaratmıştır. AB'de turizm sektöründe doğrudan istihdam edilenlerin sayısı 11 milyonu aşmıştır. Ortadoğu'da ise yaklaşık 2 milyon, Latin Amerika'da 5 milyon, Kuzey Afrika'da 3 milyon kişi doğrudan turizm sektöründe istihdam edilmektedir (Samırkaş& Bahar, 2013: 11). 1995 yılında Yeni Zelanda'da 58 bin kişinin (toplam istihdamın yüzde 4,1) turizmde çalıştığı belirlenmiştir. 1996 yılında Şili'de 166 bin kişinin (toplam istihdamın yüzde 3,2) turizmde çalıştığı belirlenmiştir. 1997 yılında ABD'de turizm sektöründe çalışan kişi sayısı 4,5 milyondur (toplam istihdamın yüzde 3,5). 1997 yılında Avustralya'da turizm sektöründe çalışan kişi sayısı 388 bin kişidir (toplam istihdamın yüzde 5,4). Fransa'da 1999 yılında 624 bin kişi (toplam istihdamın yüzde 2,7) turizm sektöründe çalışmaktadır. Kanada'da 2000 yılında 546 bin kişinin (toplam istihdamın yüzde 3,5) turizm işletmelerinde çalıştığı belirlenmiştir. Türkiye'de 2000 yılı itibarıyla 618 bin kişi (toplam istihdamın yüzde 2,9) turizm sektöründe istihdam edilmektedir (Selçuk, 2022: 104).

Turizmin Diğer Ekonomik Sektörlere Etkisi: Bir bölgede turizmin gelişmesi, ekonominin diğer sektörlerindeki üretim miktarlarında da değişim oluşturmaktadır (Şahin, 1990: 58). Turistik bölgelerde artan turizm talebine bağlı olarak, turistin yeme-içme ihtiyacını karşılayan tarım ürünlerine olan talebin artması sonucu, tarım sektöründe yer alan kişilerin ürünleri daha çok değerlenmekte ve tarım sektöründeki kişilerin gelirlerinde artış olmaktadır. Turizm, tarım sektöründe yaşanan mevsimsel işsizliği de ortadan kaldırmaktadır (Selçuk, 2013: 102). Turizmin sanayi sektörü üzerindeki etkileri, ağırlıklı olarak tüketim ve ara malı üreten endüstrilerde ortaya çıkmaktadır. Turizmin sanayi sektörü üzerindeki etkisi, daha çok turistik yatırımların artması ile birlikte bu yatırımlarda kullanılan endüstri malları üzerinde görölmektedir (İçöz& Kozak, 1998: 239). Turizm, diğer taraftan ticari faaliyetler ve alışveriş hacmini (hizmetler sektörünü) de etkilemektedir. Bu faaliyetler aynı zamanda bölgesel turizme büyük katkılar sağlamaktadır (Kent vd., 1983; Selçuk, 2013: 102). Turistik tüketim harcamalarının oluşturduğu gelir etkisi yanında, bu harcamaları gelir olarak

elde eden çeşitli sektörlerin çeşitli nedenlerle yaptıkları harcamalar, ülke ekonomisi içinde devir ederek yeni gelirlerin oluşturulmasına neden olmaktadır. Bu mekanizmaların işlenmesi ile ortaya çıkan nihai turizm geliri yabancı turistlerin yapmış oldukları turistik mal ve hizmet harcamasından oldukça yüksek olmaktadır (Olalı & Timur, 1988: 107; Çeken, 2019: 130). Turistik amaca yönelik altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi ağır sanayi ürünlerine (demir çelik, çimento vb.) yönelik talebi artırmaktadır. Konaklama tesislerinin yapımında her türlü inşaat malzemesinin kullanılması, inşaat malzemesi üreten sanayi kollarında hareketlenmeye yol açmaktadır. Turizmin gelişmesine paralel olarak karayolu, deniz limanları ve havayolu limanlarının yapılması ve genişletilmesinde sanayi ve ticaret sektöründen hammadde temin edilmesine yol açmakta ve bu tesis ve limanlarda çalışan personel sayısının artmasına imkân vermektedir. Artan turizm hareketliliği; sağlık, güvenlik, küçük sanat dalları, bankacılık, sigortacılık gibi bazı hizmet sektörlerinin canlanmasına da imkân vermektedir (Selçuk, 2022: 108-109). Turizmin hizmetler sektörü üzerindeki etkileri şu şekilde de belirtilebilir: Cari üretimle ilgili üçüncü üretim sektörlerinin gelişmesine yardımcı olmaktadır (*bakkal ve manavda satılan ekmek, et, süt, meyve, sebze vb. ürünler gibi*). Donatım sanatları ilgili üçüncü üretim sektörlerinin gelişmesi (*elektrikçi, boyacı, demirci, inşaat işçiliği*). Konforla ilgili üçüncü üretim sektörlerinin gelişmesi (*moda evleri, spor malzemeleri, parfümeri, gazeteci, çiçekçi, pastane, çay salonu*). Yardım ve güvenlik hizmetleri ile ilgili üçüncü üretim sektörlerinin gelişmesi (*sağlık tesisleri, banka, sigorta, polis vb.*). Lüks hizmetler ile ilgili üçüncü üretim sektörlerinin gelişmesi (*kuyumcu, gece kulübü, sauna, antikacılar vb.*). tatil ve turizme yönelik hizmetlerin yerine getirilmesine yardımcı olan unsurlar (*ulaşım, eğlence yerleri, animasyon ve rekreasyon etkinlikleri*). Turizmin gelişimine bağlı olarak artan kamu hizmetleri (*yol, su, elektrik, haberleşme, kanalizasyon, sosyal konutlar vb.*) (Samırkaş & Bahar, 2013: 14).

Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi¹: Turizmin ekonomik etkilerinin bölgelerin özelliği açısından üç ayrı şekilde ele alındığı görülmektedir: (i) Turizmde gelişmemiş bölge, (ii) turizmde gelişmekte olan bölge, (iii) turizmde gelişmiş bölge. Turizmde gelişmemiş ya da turizme yeni açılmakta olan bir bölgede turizmin ekonomik yapısı üzerindeki etkisi (kısa vadede) çok az olurken, turizmde gelişmiş bölgeler üzerindeki ekonomik etkisi oldukça yüksek olabilmektedir (Bahar & Kozak, 2015: 63). Ekonomik kalkınma, endüstrileşme ile genellikle özdeş olarak kabul edilmektedir; fakat özellikle gelişmekte olan ülkelerde, görünmeyen ihracat olan turizm sektörü; kolay, etkili, verimli ve nispi olarak ucuz bir kalkınma aracı olarak görülmektedir (Bahar & Kozak, 2006: 45; Özdemir-Yılmaz & Girgin, 2014: 172). Yerel, bölgesel ve ulusal ölçekte etki oluşturan turizm,

1 Turizmin bölgesel kalkınmaya etkisi için ayrıca bkz. Ceylan & Bulut, 2023.

bölgesel kalkınma için de bir araç olarak görölmektedir. Turizm, ülkenin farklı bölgeleri arasındaki bölgesel farklılıkları gidermede ve bölgeler arasındaki gelir dağılımındaki farklılıkları azaltmada önemli bir rol oynamaktadır. Aslında, turizmin bölgesel kalkınmaya ve genelde ekonomik kalkınmaya katkısının tartışılmasında daha çok turist harcamalarının başka sektörleri de etkileyip harekete geçiren rolü üzerinde durulmaktadır. Gıda maddelerinden hediyelik eşya satışlarına, konaklama tesislerindeki mobilyalara kadar yüzlerce başka imalat faaliyetindeki istihdamı, üretimi ve gelirleri artırması “*turizmin çoğaltıcı etkisi*”dir (Özgüç, 2007: 165-167). Her geçen gün yeni çeşit ve motivasyonlarıyla tüm sektörlerden daha hızlı bir şekilde milyonlarca kişiye iş ve istihdam yaratmaktadır. Bu etkilenme, turizm-tarım, turizm-sanayi, turizm-ulaşım, turizm-ticaret, turizm-pazarlama, turizm-haberleşme, turizm-eğitim, turizm-sağlık şeklinde artarak çeşitlenmektedir (Bulut ve diğ., 2019: 1892) Günümüz ekonomilerinde turizm, bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesinde oldukça etkin bir rol oynamaya başlamıştır. Turizm, bölgede ekonomik refahın artmasında olumlu katkılar sağlamaktadır (Selçuk, 2013: 104). Nitekim günümüzün gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri; turizmin ekonomik etkilerini iyiden iyiye hissetmeye başlamış durumda olduğu için, kalkınma planlarında bölgeler ve şehirler için turizmi lokomotif sektör olarak görmekte ve turizme özel önem addetmektedirler (Selçuk, 2010; 2013: 97). Turizmden elde edilen gelirler sayesinde, ülkeler, bölgeler ve sektörler arasında adil bir gelir paylaşımı ortaya çıkabilmektedir. Çünkü turizm sayesinde, gelişme kaynakları sınırlı ve sermaye birikimi açısından yetersiz olan bölgelerin veya alanların, turizm gelirleri yoluyla ekonomik faaliyet alanlarını genişletmesi ve yeni gelir kaynakları bulması mümkündür. Böylelikle ülke veya bölgelerin milli gelirlerinde artış sağlanabilir. Gelir sağlandığı için ülkede veya bölgede yaşayan daha düşük gelirli de pay aldıkları için gelir dağılımındaki eşitsizlik de az da olsa giderilmiş olmaktadır (Barutçugil, 1986: 53-54; Çeken, 2019: 130-131). Başka bir deyişle, sanayi faaliyetleri için yeterli kaynak ve gelişme imkânına sahip olmayan bir bölge, zengin turizm potansiyeline sahip ise planlı ve etkin bir politika ile turistik yönden kalkındırılabilir ve bölgeler arası dengeli kalkınmada turizm sektörü önemli bir rol oynayabilir. Ekonomik bakımdan durgun bir bölgede turistik aktivitelerin başlaması, bölge ekonomisinin canlanmasına neden olmakta; bölgede yatırım ve istihdam artmaktadır. Bölgesel gelişmişlik farklarının turizm sektörü ile giderilmesine en iyi örneklerden birisi İtalya’dır. Güney İtalya’da sanayileşme ve yeni fabrikaların açılmasının zorluğu karşısında 1970’lerden itibaren bu bölgenin turizm yoluyla yeniden canlandırılması gündeme gelmiştir. Güney İtalya’nın turizm potansiyeli ile bölgede turizmin geliştirilmesi, bölgenin kalkınmasında turizmin büyük bir katkı sağlamasına imkân vermiştir. Öyle ki Güney İtalya’nın turizm arzı, Kuzey İtalya’nın turizm arzını geride bırakmıştır. Sanayinin gelişemediğı Güney

İtalya’da turizm potansiyelinin turizm sektöründe kullanılması, bölgenin gelişmesine büyük katkılar sağlamıştır (Selçuk, 2022: 87).

Turizmin Yatırımlara Etkisi: Bölgeye gelen ziyaretçi sayısındaki artış yeni konaklama, yiyecek-içecek ve rekreasyon tesislerinin, alışveriş alanlarının yanı sıra diğer altyapı yatırımlarına olan gereksinimi de artırmaktadır. Bütün bu faaliyetler için özel sektör, yerel yönetimler ve devlet (merkezi yönetim), yapılacak çalışmalar ve belirlenecek politikalar doğrultusunda yeni yatırımları hedeflemek durumunda kalmaktadır (Bahar ve Kozak, 2015: 62). Turizm talebini karşılamak için yapılan turistik yatırımlar gerek turizm sektöründe gerekse sektörü besleyen diğer sektörlerdeki üretim faktörlerinin gelirini oluşturmaktadır. Turizm hareketleri sonucunda bir ülke veya bölgeye yönelik turizm talebindeki artış hareketi, hem kamu hem de özel sektörü bu talep artışını karşılamak için yeni yatırımlar yapmaya teşvik etmektedir. Burada kamu sektörü daha çok alt yapı yatırımlarını, özel sektör ise üst yapı yatırımlarını gerçekleştirmektedir. Ancak turizm sektörü, taşıdığı özellikler nedeniyle birçok sektörle doğrudan ve dolaylı ilişki içerisinde olduğundan dolayı diğer sektörlerin de yatırım miktarlarını etkilemektedir. Yani turizm talebindeki artışa bağlı olarak ülkede toplam yatırımlarda bir artış söz konusu olmaktadır (Çeken, 2019: 130-134). Turizm ile devlet gelirleri artarken, diğer taraftan artan turistik talebe bağlı olarak kamu harcamaları da artmaktadır. Turizmi geliştirmek için reklam, tanıtım, eğitim projeleri ve yönetim giderleri; havayolları, limanlar, meydanlar gibi belirli turistik faaliyetlerin işletilmesi; altyapı ve üst yapı giderleri; turizmin geliştirilmesi için yapılan yer tahsilatları, teşvikler ve sağlanan muafiyetler doğrudan ve dolaylı giderleri oluşturmaktadır (Selçuk, 2022: 103).

Türkiye’nin Turizm Gelirleri ve Ziyaretçi Sayısı

Türkiye’ye gelen yabancı ziyaretçi sayısı, geçmiş yıllara göre, dikkat çekici bir biçimde artmaktadır (Doğanay, 2001: 510-512). 1972 yılında Türkiye’de 1 milyonun üzerine çıkan yabancı ziyaretçi sayısı, 1984 yılında 2 milyonun üzerine çıkmıştır (Tablo 3).

Tablo3. Türkiye’ye Gelen Yabancı Ziyaretçilerin Yıllara Göre Sayıları

Yıl	Ziyaretçi	Yıl	Ziyaretçi	Yıl	Ziyaretçi
1971	935358	1989	4 459 151	2007	23 340 911
1972	1 034 955	1990	5 389 308	2008	26 336 677
1973	1 341 527	1991	5 517 897	2009	27 077 114
1974	1 110 298	1992	7 076 096	2010	28 632 204
1975	1 540 904	1993	6 500 638	2011	31 456 076
1976	1 675 846	1994	6 670 618	2012	31 782 832
1977	1 661 416	1995	7 726 886	2013	34 910 098
1978	1 644 177	1996	8 614 085	2014	36 837 900

1979	1 523 658	1997	9 689 004	2015	36 244 632
1980	1 288 060	1998	9 752 697	2016	25 352 213
1981	1 405 311	1999	7 487 285	2017	32 410 034
1982	1 391 717	2000	10 428 153	2018	39 488 401
1983	1 625 099	2001	11 618 969	2019	45 058 286
1984	2 117 094	2002	13 256 028	2020	12 734 213
1985	2 614 924	2003	14 029 558	2021	24 712 266
1986	2 391 085	2004	17 516 908	2022	44 564 395
1987	2 855 546	2005	21 124 886	2023*	52 742 526
1988	4 172 727	2006	19 819 833		

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023c.*11 ay

Türkiye’de 1988 yılında 4 milyon yabancı, 1990 yılında 5 milyon yabancı, 1992 yılında 7 milyon yabancı, 2000 yılında 10 milyon civarında yabancı Türkiye’yi ziyaret etmiştir. Genel anlamda yıllara göre ziyaretçi sayısının artarak ilerlediği g r lmektedir. Kovid-19 pandemi salgını nedeniyle 2020 yılı ziyaretçi sayılarında düşüşler görülse de 2023 yılının Ocak-Ekim ayları arasında Türkiye’yi ziyaret eden ziyaretçi sayısı 50 milyonunu geçmiş durumdadır (Tablo 3).

Türkiye’nin en fazla ziyaretçi ağırlayan destinasyonu İstanbul,  lke’de en fazla ziyaretçiyi kendisine çeken bir bölgedir (Tablo 4). İstanbul’un küresel kent² olması, İstanbul’da havayolu ulaşımının gelişmiş olması, tarihi ve kültürel kaynaklarının gelişmiş olması, UNESCO Dünya Miras Listesi’nde yer alması, konaklama hizmetlerinin gelişmiş olması, alışveriş turizminin gelişmiş olması en fazla yabancı ziyaretçi ağırlamayan il olmasında etkili olan faktörlerdir.

Tablo 4. İstanbul’a Gelen Ziyaretçilerin Yıllara Göre Sayıları

Yıl	Ziyaretçi	Yıl	Ziyaretçi
2010	6 960 980	2017	10 840 595
2011	8 057 879	2018	13 432 990
2012	9 381 670	2019	14 906 663
2013	10 474 867	2020	5 001 981
2014	11 842 983	2021	9 025 004
2015	12 414 677	2022	16 018 726
2016	9 203 987	2023*	16 051 324

Kaynak: İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2024.*11 ay

Avrupa destinasyonları arasında, 2023 yılında en fazla yabancı ziyaretçi sayısı olan ülkeler sıralandığında, 80 milyon yabancı ziyaretçi ile Fransa birinci sırada yer almaktadır. İspanya 71.660.000 yabancı ziyaretçi ile ikinci, ABD 50.870.000 yabancı ziyaretçi    nc , Türkiye ise 50.450.000

2 Küresel kentler ve turizm için ayrıca bkz. Ceylan & Bulut, 2022.

yabancı ziyaretçi ile dördüncü sırada yer almaktadır (TRT-Haber, 2023). Bu dört ülkeyi sırasıyla İtalya, Meksika, İngiltere, Almanya, Yunanistan ve Avusturya izlemektedir. Türkiye'nin 2003-2023 yılları arası turizm geliri incelendiğinde, ülkenin turizm gelirlerinde 3 katından fazla bir artışın olduğu görülmektedir. 2003 yılında 13.8 milyon civarında olan turizm gelirin 2023 yılı sonunda 54 milyon doları aştığı görülmektedir (Tablo 5).

TÜİK verilerine göre, 2023 yılı turizm gelirin 41 milyar 61 milyon 408 bin dolarını kişisel harcamalar, 13 milyar 254 milyon 134 bin dolarını ise paket tur harcamaları oluşturmuştur. 2023 yılı turizm geliri, bir önceki yılın turizm gelirinden yüzde 16,9 fazla olmuştur. 2023 yılında geceleme yapanların gecelik ortalama harcaması 99 dolar, yurtdışında ikamet eden vatandaşların gecelik ortalama harcaması ise 72 dolar olmuştur (TÜİK, 2024).

Tablo 5. Türkiye'nin Turizm Gelirleri

Yıl	Turizm Geliri (bin \$)	Turizm Gelirinin GSMH İçindeki Oranı
2003	13 854 866	4,4
2004	17 076 607	4,2
2005	20 322 111	4,1
2006	18 593 951	3,4
2007	20 942 500	3,1
2008	25 415 067	3,3
2009	25 064 482	3,9
2010	24 930 997	3,2
2011	28 115 692	3,4
2012	29 689 249	3,7
2013	33 073 502	4
2014	35 137 949	4,3
2015	32 492 212	3,7
2016	22 839 468	2,6
2017	27 044 542	3,1
2018	30 545 924	3,8
2019	38 930 474	5,1
2020	14 817 273	2
2021	30 173 587	3,7
2022	46 284 907	5,1
2023	54315542	

Kaynak: TÜRSAB, 2023; Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023a; TÜİK, 2024.

Turizm gelirleri bakımından yıllara göre ülke sıralaması değişse de en fazla turizm gelirine sahip olan  lkelerin genelde belirli ülkeler olduğu bilinmektedir. 2022 yılı dünya turizm gelirleri bakımından, 135 milyar dolar ile ABD ilk sırada gelmektedir. Bu  lkeyi İspanya, İngiltere, Fransa ve İtalya gibi Avrupa  lkeleri izlemektedir. Türkiye, gelen yabancı ziyaretçi sayısı bakımından daha ön sıralarda yer almasına rağmen, turizm gelirleri bakımından daha gerilerde kaldığı g r lmektedir (Tablo 6).

Türkiye, 2023 yılında 50 milyon ziyaretçi ile dünyada en fazla turist ağırlayan 4.  lke durumuna gelmesine rağmen, turizm gelirlerinde dünyada daha geri sıralarda yer almaktadır (Tablo 6). Ucuz tatil paketleri, her şey d hil paket turlar ile Türkiye’de turizmin daha ucuza pazarlanması,  lkenin turist sayısını artırırsa da turizm gelirlerinin istenilen orana çıkamamasına neden olmaktadır. Bu nedenle harcama düzeyi kaliteli turist sınıfının ülkeye çekilmesi gerekmektedir.

Tablo 6.*Dünya Turizm Gelirleri Bakımından İlk 10  lke (2022)*

Sıra	�lkeler	Turizm Geliri (milyar dolar)
1	ABD	135.2
2	İspanya	72.9
3	İngiltere	68.2
4	Fransa	59.7
5	İtalya	44.3
6	Türkiye	41.2
7	BAE	-
8	Almanya	31.5
9	Meksika	28.0
10	Kanada	24.0

Kaynak:Wikipedia, 2023.

SONUÇ

Bu çalışmada turizmin ekonomik etkileri tartışılmıştır. Ancak birçok  lkede giriş-çıkış yapan turistlerin sayısının net olarak ortaya koyulaması, turistlerin geceleme sayısı ve diğer harcama miktarlarının tam olarak belirlenememesi turizmin ekonomik boyutunu ölçmeyi güçleştirebilmektedir. Turistin harcama miktarlarının net olarak belirlenememesi, turist sayılarının doğru tespit edilememesi gibi durumlar, turistik harcamaların miktarının belirlenmesini ve turizmin ekonomik etkilerinin ölçülmesini zorlaştırmaktadır. Ancak günümüzün dijitalleşen dünyasında havalimanı, deniz limanı ve gümrüklerden yapılan giriş  ıkışlar net olarak ortaya ko-

yulabilmektedir. Turistin ulaşım, konaklama, eğlence ve alışveriş (giyim, altın, aksesuar, market, AVM) için yaptığı nakit ve kredi kartı harcamaları ölçülebilmektedir.

Hizmet sektörleri içerisinde yer alan turizm, özellikle gelişmekte olan ulus devletlerin makroekonomik göstergelerinde önemli bir rol oynamaktadır. Ülkeye döviz girmesi ile cari açığın kapatılması ve dış ödemelerde dengenin sağlanması, istihdamın artması ile işsizliğin azaltılması, ihracat gelirlerinde artış ile ülke milli gelirlerinin yükselmesi söz konusu olmaktadır. Turizmin geliştiği bölgelerde yerel ve bölgesel kalkınmaların sağlanması, az gelişmiş bu bölgelerde istihdamın artırılması, kadınların çalışma hayatına girmesi, kırsalda ve kentlerde kişilerin gelirlerinde artış ve bir çeşitliliğin yaşanması durumu görülmektedir. Ayrıca mikro iktisat alanında hem turist harcamaları hem de turizm gelirlerine bağlı olarak ülke vatandaşlarının ve firmalarının harcamalarındaki artış ülkedeki mal ve hizmet üretiminin artmasına ve bölgelerin gelişmesine olumlu katkı sağlamaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde cari açığı kapatabilmek ve döviz rezervlerini artırabilmek en önemli sorun olmaktadır. Bu tür ülkelerde ekonomik büyüme görülse de genç nüfusun fazla olması, işsizliğin kısa sürede azaltılmasına imkân vermemekte, ülkede yeterli ve hızlı istihdam alanı oluşturulamamaktadır. Ancak turizmin geliştiği bölgelerde, genç nüfusun hızlı bir şekilde istihdam edilmesi söz konusu olduğu gibi, kadınların da turizmin farklı alanlarında kolayca istihdam edilebildiği görülmektedir. Ayrıca turizm bölgeleri, farklı bölgelerden de işgücü göçü aldığı için, diğer bölgelerdeki işsizliğin azaltılmasında da önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin kıyı turizmi dışındaki diğer turizm bölgelerinde (*Pamukkale, Safranbolu, Kapadokya, Afyonkarahisar, Yalova, Gaziantep, Adıyaman, Mardin, vb.*) yapılan turizm faaliyetleri ile az gelişmiş ya da gelişmekte olan bölgelerin turizm yoluyla kalkınması sağlanmakta, bu bölgelerden dışarı olacak göçler turizm sayesinde yavaşlamaktadır. Bu bölgelerdeki yıldızlı otel sayısının çoğalması, bölgenin toplam yatak kapasitesinin artması istihdam, üretim, büyüme ve kalkınma için önemli bir gelişmedir.

Türkiye turizm politikalarında turizmin çeşitlendirilmesi ve tüm yıla yayılması, gelir durumu ve harcama düzeyi yüksek olan turistlerin ülkeye çekilmesi, turistin konaklama süresinin artırılması gibi politikalar izlenmektedir. Bu anlamda Türkiye kıyılarında yapılan kıyı turizmi dışında, kış turizmi, dağ turizmi, kamp-karavan turizmi, kültür turizmi, termal turizm, sağlık turizmi, kongre turizmi, yayla turizmi, eko turizm ve su sporları turizmi gibi turizm türlerinde de çok sayıda yerli ve yabancı ziyaretçinin ağırlandığı ve bu turizm alanlarından bölgelerin ciddi bir gelir elde ettiği görülmektedir.

Alternatif turizm alanları, köy ve kasaba yerleşmelerinde kırsal kalkınmayı sağladığı gibi, işsizlik sorununu azaltarak, kadınların turizm yoluyla istihdam edilmesini ve kırsal ekonomide bir gelir çeşitliliğinin oluşmasına imkân vermektedir. Alışveriş turizmi ile bölge halkının daha fazla gelir elde etmesi mümkün olmaktadır. Örneğin Türkiye’de dolar ve Euro gibi para birimlerinin Türk lirası karşısında daha fazla değer kazanması, Bulgaristan ve Yunanistan’dan Türkiye’ye çok sayıda turistin alışveriş için gelmesine neden olmaktadır. Ayrıca İran’dan İstanbul ve Van şehrine çok sayıda İranlı turist gelmekte ve turistler bu kentlerde alışveriş yapmaktadır. Arap ülkelerinden gelen turistlerin Türkiye’den mücevher ve altın satın almaları ile kuyumculuk sektöründe de ciddi bir hareketlilik yaşanmaktadır. Ağırlıklı olarak İstanbul, Yalova, Bursa ve Doğu Karadeniz bölgesine gelen Arap turistlerin bölgede yapmış oldukları harcamalar, küçük işletmecilerde satışı artırmakta ve çeşitli sektörlerdeki hareketliliği yükseltmektedir. Pakistan ve Hindistan gibi Asya ülkelerindeki zengin ailelerin düğünlerini Türkiye’deki yıldızlı otellerde yapmaları (düğün turizmi) yoluyla da ülkenin turizm gelirleri artmaktadır. Kendi ülkelerinde artan sağlık maliyetlerinden dolayı, sağlık hizmeti alabilmek için Türkiye’ye gelen Avrupalı ve Ortadoğu ülke vatandaşları da ülkeye önemli miktarda bir döviz bırakmaktadır. Muayene olma ve cerrahi bir ameliyat için Türkiye sağlık hizmetinden yararlanan turistler, sağlık turizminin gelişmesine de önemli katkılar sağlamaktadır. Ayrıca yabancı turistlerin Türkiye’deki termal tesisleri ve kaplıcaları dinlenme ve sağlık amaçlı olarak seçmesi yılın tüm aylarında ülkeye turist gelmesine ve bu bölgelerdeki otellerin yılın 12 ayında açık ve dolu olmasına imkân vermektedir. Sanayinin ve tarımın gelişemediğı dağlık bölgelerde kış turizminin gelişmesi ile yabancı turistlerin dağ otellerinde konaklaması ve yeme-içme gibi harcamalarda bulunması bu tür dezavantajlı bölgeleri popüler kılmaktadır. Dağlık alanlarda kış turizminin gelişmesiyle bu bölgelerin ekonomik bakımdan ve altyapı bakımından hızlı gelişmesi söz konusu olmaktadır.

Ülke döviz rezervlerini artırma ve cari açığı kapatma uğruna, az gelişmiş ülkelerin yabancılara konut ve arsa satışlarını kolaylaştırıcı yasal düzenlemeler yapmaları, belli bölgelerde yabancılara yığılmasını beraberinde getirmektedir. İngiltere, Almanya, Ukrayna ve Rusya vatandaşlarının Türkiye’nin turistik bölgelerinden konut ve arsa satın alarak yerleşmesi, ekonomik olarak devlete bir gelir kapısı oluşturmaktadır; ancak uzun vadede bölgenin demografik yapısının değişmesine ve bölgedeki yabancı sayısının artmasına neden olmaktadır. Özellikle İngiltere’nin emekli vatandaşları (yaşlı nüfus); Türkiye’de yaşama maliyetinin kendi gelirlerine göre çok düşük olması, Türkiye kıyılarında denizin mavisi, orman yeşilliği, tarihi ve kültürel miras zenginliği, lezzetli Türk yemekleri gibi çekicilikler nedeniyle geri kalan ömürlerini Türkiye’de yaşamak istemektedir. Bu

durum Türkiye'nin turistik bölgelerine olan yabancı göçü artırmaktadır. Ancak bölgede artan yabancı sayısı, bölgedeki gayrimenkul ve konut fiyatlarının yükselmesine, gelir eşitsizliğine bağlı hayat pahalılığına (yaşam maliyetinin yükselmesine), altyapı ve hizmetlerde aksamalara ve yerel halkın yerinden edilmesine neden olabilecek sosyoekonomik ve sosyokültürel sonuçlara da yol açabileceği bilinmektedir. Ancak tüm bu negatif çıktıların rağmen gelişmekte olan ülkeler, ekonomilerini çeşitlendirmede, artan genç nüfusu istihdam etmede ve ülkenin döviz rezervlerini artırmada turizmi bir can simidi olarak görmektedirler.

Turizmin küreselleşmesi ile birlikte Batı'nın küresel otel işletmelerinin sektörü tekelleştirmesi ve bölgedeki büyük otelleri oluşturması, yerel istihdam ve yerel ekonomik etki bakımından olumlu bir gelişme olarak görülebilir. Ancak uluslararası otel işletmelerinde emeğin düşük ücretle kullanılması, özellikle kadınların düşük ücretli olarak alt pozisyonlarda çalıştırılması söz konusu olmaktadır. Küresel otel işletmesinin gelirlerinin yurt dışına gitmesi, turizm gelirlerinden büyük payı büyük otel zincirlerinin almasına, ülke gelirinin yurt dışına çıkmasına neden olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Bahar, O., Kozak, M. (2015). Turizm Ekonomisi (7. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Barutçugil, İ.S. (1986). Turizm Ekonomisi ve Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Bulut, E. (2000). Türk Turizminin Dünyadaki Yeri ve Dış Ödemeler Bilançosuna Etkisi, Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 3, 71-86.
- Bulut, İ, Fural, İ, Özoğul, B. (2019). Turizmin Arttırıcı Etkisine Yeni Bir Örnek Akbaş (Serik-Antalya) Buggy Cross Turizm Noktası ve Buggy Cross Makinaları Üretimi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23 (Özel Sayı) , 1889-1903.
- Brohman, J. (1996). New Directions in Tourism for Third World Development, Annals of Tourism Research, 23(1), 48-70.
- Çeken, H. (2019). Turizm Ekonomisi. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Ceylan, S., Bulut, İ. (2022). “Küresel Kentler ve Turizm” İçinde (Edt.: A. Çatalcalı-Ceylan, Ç.M. Kaya) Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Araştırma ve Değerlendirmeler I. Ankara: Gece Kitabevi.
- Ceylan, S., Bulut, İ. (2023). “Bölgesel Kalkınma ve Turizm” İçinde (Edt.: Güneş Salı, Ayşe Çatalcalı-Ceylan). Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Güncel Araştırmalar. Ankara: Gece Kitabevi.
- Dilber, İ. (2007). Turizm sektörünün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkisinin Girdi-Çıktı Tablosu Yardımıyla Değerlendirilmesi, Yönetim ve Ekonomi, 14(2), 205-220.
- Doğanay, H. (2001). Türkiye Turizm Coğrafyası. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Erdoğan, H. (1995). Ekonomik Sosyal Kültürel Çevresel Yönleriyle Uluslararası Turizm. Bursa: Uludağ Yayınları.
- İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2024). “Turizm İstatistik Raporları” <https://istanbul.ktb.gov.tr/TR-276884/turizm-istatistik-raporlari.html> (Erişim: 20.01.2024).
- Jyawardena, C., Ramajeessingh, D. (2003). Performance of Tourism Analysis: A Caribbean Perspective, International Journal of Contemporary Hospitality Management, 15(3), 176.
- Kent, J., Shock, G., Snow, R.E. (1983). Shopping, Tourism’s Unsung Hero, Journal of Travel Research, 4, 36-48.
- Kim, H.J., Chen, M.H., Jang, S.S. (2006). Tourism expansion and economic development: The case of Taiwan, Tourism Management, 27, 925-933.
- Kozak, N., Akoğlan-Kozak, M., Kozak, M. (2014). Genel Turizm İlkeler-Kavramlar (16. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.

- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2023a). “Turizm Gelirleri ve Giderleri” <https://yigm.ktb.gov.tr/tr-201116/turizm-gelirleri-ve-giderleri.html> (Erişim: 11.12.2023).
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2023b). “Turizm İstatistikleri” <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-9851/turizm-istatistikleri.html> (Erişim: 11.12.2023).
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2023c). “Yıllık Bültenler” <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-249709/yillik-bultenler.html> (Erişim: 11.12.2023).
- Lim, C. (1997). Review of International Tourism Demand Models, *Annals of Tourism Research*, 24(4), 835-849.
- Mathieson, A., Wall, G. (1982). *Tourism: Economic, Physical and Social Impacts*. New York: John Wiley & Sons.
- Mathieson, A., Wall, G. (1993). *Tourism: Economic, Physical and Social Impacts*. Essex: Longman Scientific & Technical.
- Olalı, H., Timur, A. (1988). *Turizm Ekonomisi*. İzmir: Ofis Ticaret Matbaacılık.
- Oğuz, U.K. (2022). “Turizm Ekonomisi” İçinde (Edt.: N. Ayaz) A’dan Z’ye Turizm. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Özdemir-Yılmaz, G., Girgin, G.K. (2014). “Turizmin Ekonomik Etkileri” İçinde (Edt: F. Özkök) *Turizm Ekonomisi*. Edirne: Ceren Yayıncılık.
- Özgüç, N. (2007). *Turizm Coğrafyası Özellikler ve Bölgeler* (5. Baskı). İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Samırkaş, M.,Bahar, O. (2013). *Turizm, Yoksulluk ve Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Schubert, S.F.,Brida, J.G., Risso, W.A. (2011). The Impacts of International Tourism Demand on Economic Growth of Small Economies Dependent on Tourism, *Tourism Management*, 32, 377-385.
- Selçuk, G.N. (2010). *Turizm Ekonomisi*. Ankara: Lisans Yayıncılık.
- Selçuk, G.N. (2013). “Turizmin Ekonomik Etkisinin Ölçümü: Turizm Uydu Hesapları” İçinde (Edt: Ş. Aydın-Tükeltürk, M. Boz) *Turizmde Güncel Konu ve Eğilimler*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Selçuk, G.N. (2022). *Turizm Ekonomisi* (3. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Sokhanvar, A., Çiftçioglu, S., Javid, E. (2018). Another Look at Tourism-Economic Development Nexus. *Tourism Management Perspectives*, 26, 97-106.
- Şahin, A. (1990). İktisadi Kalkınmadaki Önemi Bakımından Türkiye’de Turizm Sektöründeki Gelişmelerin Değerlendirilmesi, Ankara: TOBB Yayınları.
- The World Bank (2023). “International tourism, number of arrivals” <https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.ARVL>
- Trthaber,(2023).“Türkiye Dünyanın En Çok TuristAğırlayan 4. Ülkesi Oldu”<https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/turkiye-dunyanin-en-cok-turist-agirlayan-4-ulkesi-oldu-767732.html>(Erişim: 11.12.2023).

- Turizmguñcel (2024, Mart 04). “İşte otelcililiğin devleri: Hangi otel grubu ne kadar kazanıyor?”, <https://www.turizmguñcel.com/haber/iste-otelciligin-devleri-hangi-otel-grubu-ne-kadar-kazaniyor-h32721.html>
- TÜİK (2024). “Turizm İştatistikleri, IV. Çeyrek: Ekim-Aralık, 2023” <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=egitim-kultur-spor-ve-turizm-105&dil=1> (Erişim: 29.02.2024).
- TÜRSAB (2023). Yıllara Göre Türkiye’nin Turizm Gelirleri” <https://www.tursab.org.tr/turizm-geliri/yillara-gore-turkiye-turizm-geliri> (Erişim: 11.12.2023).
- Unur, K. (2000). Turizmin Ekonomik Etkilerinin Ölçölmesinde Kullanılan Yöntemler ve Türkiye’nin Aktif Dış Turizm Gelirlerini Ölçmek İçin Bir Model Önerisi, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- UNWTO (2023a). “Tourism on Track for Full Recovery as New Data Shows Strong Start to 2023” <https://www.unwto.org/news/tourism-on-track-for-full-recovery-as-new-data-shows-strong-start-to-2023> (Erişim: 22.11.2023).
- UNWTO (2023b). “UNWTO World Tourism Barometerand Statistical Annex, January 2023” <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/wtobarometereng.2023.21.1.1?role=tab> (Erişim: 14.12.2023).
- UNWTO(2024). “International Tourism to Reach Pre-Pandemic Levels in 2024”, <https://www.unwto.org/news/international-tourism-to-reach-pre-pandemic-levels-in-2024#:~:text=Following%20a%20strong%202023%2C%20international,estimated%201.3%20billion%20international%20arrivals.> (Erişim: 29.02.2024).
- Webster, C., Ivanov, S. (2014). Transforming Competitiveness into Economic Benefits: Does Tourism Stimulate Economic Growth in more Competitive Destinations? *Tourism Management*, 40, 137-140.
- Williams, A.M., Shaw, G. (1991). *Tourism and Economic Development: Western European Experiences*, Second Edition, London: Belhaven Pres.
- Wikipedia (2023). “World Tourism Rankings”https://en.wikipedia.org/wiki/World_Tourism_rankings (Erişim: 22.11.2023).
- WTTC (2011). “The Authority on World Travel and Tourism”.
- WTTC (2024). “Economic Impact Research” <https://wttc.org/research/economic-impact> (Erişim: 29.02.2024)
- Yarcan, ř. (1996). Türkiye’de Turizm ve Uluslararasılaşma. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Yavuz, N.Ç. (2006). Türkiye’de Turizm Gelirlerinin Ekonomik Büyümeye Etkisinin Testi: Yapısal Kırılma ve Nedensellik Analizi, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7(2): 162-171.
- Zaman, S., Doğanay, H. (2013). *Türkiye Turizm Coğrafyası* (4. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Zengin, B. (2006). Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisine Reel ve Moneter Etkileri, Akademik İncelemeler Dergisi, 5, 102-126.